Д.А. Марєєв
(Глухів)

ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ДИНАМІКОЮ ВОКАЛІЗМУ В СХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ

Загальновідомо, що мова постійно розвивається. Особливої уваги при цьому потребують діалектотворчі процеси на суміжжі наріч, адже внаслідок тривалого контакту в периферійних зонах відбувається змішування різнодіалектних рис. Тому цікавими для вивчення є східнополіські говірки Глухівського та Кролевецького районів Сумської області. По-перше, вони межують із говірками південно-східного наріччя української мови (див., наприклад "Карту говорів української мови", укладену І.Г. Матвіясом [АУМ, к. 9]; по Глухову і Кролевцю проходять ізоглоси східнополіського діалекту, які виділв В.М. Кириленко [4, 117–118]). По-друге, частині цих говірок притаманні діалектні риси, характерні віддаленим правобережнополіським говіркам (наявність сполучення губний + j перед рефлексами [ĕ],[ę] [АУМ, кк. 9, 38, 49], вживання голосного [и] на місці [ĕ] після сполучень передньоязикового з губним [АУМ, к. 10]). Крім того, у східній частині говірок Глухівщини ненаголошений вокалізм має чотирифонемну структуру *– /i/ – /u/e/ – /a/ – /y/*, в окремих лексемах у ненаголошеній позиції рефлексами давніх [е], [ę], [а] є голосні [и] та [і] (*йіу'доха*, *ри'биї*, *запри'жу*, *'памит'*, *'гайітис'*) [АУМ, кк. 46, 51–53, 56], [АУМ, к. 2], що є нетиповим для більшості східнополіських говірок. Крайні східні говірки межують з так званими міжзональними говорами типу "А" південного наріччя російської мови [ДАРЯ, к. 6], що зумовлює міжмовну інтерференцію.

За матеріалом "Атласу української мови" встановлено, що окремі фонетичні риси говірок Глухівського і Кролевецького р-нів Сумської обл. (вживання [у] як рефлексу давнього [о] в наголошеному закритому складі; спорадичне, непослідовне "акання"), засвідчені ще в наукових розвідках другої половини XIX ст. [7, 14–15; 8, 23], збереглися в середині XX ст. [АУМ, к. 57–62, 71].

Мета статті – виявити динаміку основних рис системи вокалізму говірок Глухівського і Кролевецького р-нів Сумської обл. та визначити можливі чинники мовних змін.

Повторне обстеження говірок за "Програмою для збирання матеріалів до діалектологічного Атласу української мови" в 2010–2011 рр. уможливило виявити статичні й динамічні явища вокалізму, а спостереження за мовленням інформантів та аналіз суцільних текстів дало

змогу уточнити інформацію про інвентар голосних фонем та їхню реалізацію.

Динаміку системи вокалізму простежимо на звукових виявах фонем у різних говірках.

Фонема /і/. Для говірок, розташованих у зоні контактів двох чи більше діалектів, особливе значення мають різні рефлекси [ě]. Зазвичай південно-східним говорам незалежно від позиції та наголосу властивий монофтонг [і], рідше, у ненаголошених складах, – [е]; у поліських говорах переважають не *і*-рефлекси.

Згідно зі свідченнями АУМ, континуантами [ě] в проаналізованих говірках у наголошеній позиції є звуки [іе̯], [у], [е], [и], [о], [і], у ненаголошеній – [и], [е], [е^{а}], [і].

Як відомо, частині північних говірок властиве вживання у сильній (наголошеній) позиції дифтонгів – звуків неоднорідної артикуляції, що містять у своєму складі два звуки. Матеріали АУМ серед говірок Глухівського й Кролевецького р-нів Сумської обл. дифтонг [іе̯] фіксують лише в н.пп. 186 і 188[1]. При повторному обстеженні на місті давнього [ě] дифтонги засвідчено ще в говірках 187, 190.

Встановлено, що двозвук [іе̯] у говірках 186–188, 190 вживається паралельно до монофтонга [е] як у говірках загалом, так і в мовленні одних і тих самих інформантів, наприклад: *сн'ег* та *сн^{і}е̯г*, *стр'ет'* та *стр'^{і}е̯т'*, *хр'ен* та *хр'^{і}е̯н*, *^{і}п'ешки* та *^{і}п'^{і}е̯шки* (186), *^{і}с'ено* та *^{і}с'^{і}е̯но*, *а^{і}р'ех* та *а^{і}р'^{і}е̯х*, *^{і}р'ечка* та *^{і}р'^{і}е̯чка*, *^{і}п'ешки* та *^{і}п'^{і}е̯шки*, *зв'ер* та *зв'^{і}е̯р* (187), *сл'ед* та *сл'^{і}е̯д*, *к^{і}л'етка* та *к^{і}л'^{і}е̯тка*, *са^{і}в'ет* та *са^{і}в'^{і}е̯т*, *^{і}м'есто* та *м'^{і}е̯сто*, *па^{і}в'естка* та *па^{і}в'^{і}е̯стка* (188*)*, *хл'еб^{п}* та *хл'^{і}е̯б^{п}*, *д'ед* та *д'^{і}е̯д*, *хл'еў* та *хл'^{і}е̯ў* (190) (пор. [АУМ, к. 3, 5, 7–10]) тощо. Враховуючи те, що, по-перше, у частині позицій дифтонгів не засвідчено (наприклад, у говірці 186 після сполучень передньоязикового з губними), по-друге, у мовленні середнього та молодшого покоління дифтонг [іе̯] трапляється рідко або його зовсім не зафіксовано, по-третє, у мовленні інформантів, які вживають дифтонги, переважають монофтонги, очевидною є тенденція до спрощення дифтонгів у монофтонги. Водночас виявлення двозвуків після повторного обстеження говірок (через 50–60 років) та фіксація їх в інших говірках вказує на те, що найближчим часом вони не перестануть функціонувати. Подібне припущення на основі експериментально-фонетичних досліджень висунув О.С. Іщенко: "акустична стійкість глайда (його достатня енергетична наповненість) забезпечує існування дифтонгів, гальмує монофтонгізацію, що, на нашу думку, не дозволить цим складним звукам зникнути з фонетичної системи українських діалектів" [3, 99–100].

Унаслідок диспалаталізації [ц] (імовірно, під впливом суміжних говірок) спостережено зміну рефлексів наголошеного [ě] ([і]<[ě] на [и]): *цип* (165, 170, 172, 188–189) (пор. [АУМ, к. 3]); таку тенденцію зафіксовано і в позиції не під наголосом: *ци^{і}пил'но* (пор. [АУМ, к.11]).

[1] Номери населених пунктів подаємо за мережею АУМ.

Під впливом суміжних говірок та інших зовнішніх чинників спостерігаємо паралельне вживання *і-* та *е*-рефлексів наголошеного [ě] у позиції після зубних: *д'ід* та *д'ед* (167, 172), *с'іно* та *с'ено(а)* (170), *с'ітка* та *с'етка* (165, 167, 189) (пор. [АУМ, к. 3]); після [р]: *ог'р'іх* та *праг'р'ех* (165), *р'ідко* та *р'едко* (189) (пор. [АУМ, к. 7]); після сполучень передньоязикового з губними: *см'іх* та *см'ех* (169, 172, 175, 189), *св'ім* та *св'ет* (165, 175, 189), *зв'ір* та *зв'ер* (172, 189), *зм'ій* та *зм'еї* (172) (пор. [АУМ, к. 10]); після губних: *в'іра*, *в'йіра* та *в'ера* (172), *б'ідни* та *б'едни* (170), *о'б'ід* та *об'йід* та *о(а) б'ед* (166) (пор. [АУМ, к. 9]) тощо.

Інколи у словах простежуємо семантичне розрізнення відповідно до різних рефлексів [ě], наприклад: *в'іра* ‘переконання’, ‘довіра’, ‘визнання існування Бога’ та *в'ера* ‘ім’я людини’ (167, 169, 171, 175), *б'йіли* ‘колір’, але *б'ели гриб* ‘білий гриб’, ‘гриб родини Boletus’ (165), *св'ім* ‘всесвіт’ та *св'ет* ‘світло’ (167), *ц'іп* ‘ручне знаряддя для молотьби’ та *цеп* ‘ланцюг для собаки’, *с'ітка* ‘пристрій для ловлі риби’ та *с'етка* ‘вид огорожі з перехрещених металевих прутів’ (169). При цьому головним виявом [ě] в означених позиціях залишається [і]. Таку семантичну спеціалізацію подібних найменувань засвідчено і в східнослобожанських говірках [1, 192].

Не під наголосом на місці давнього [ě] в говірках 188, 190 почав уживатися, крім засвідчених раніше рефлексів, континуант [і]: *л'і'са*, *с'ін'а'кос*, *д'і'теї* (пор. [АУМ, к. 11]). Так само розширилася сфера вживання [і] (< [ě]) у ненаголошеній позиції після губних: *м'і'шок*, *в'ід'ро*, *п'і'сок* (166, 169–170, 175, 190) (пор. [АУМ, к. 15]), у слові *сп'і'вайе* (170–172, 189) (пор. [АУМ, к. 16]). У говірці 190 паралельно вживаються дві форми – *сп'і'вайут'* і *па'йут*.

Відповідно до давнього звука [е] у проаналізованих говірках у слові *тітка* переважає рефлекс [о]. У 2010–2011 рр. у говірках 168–169, 171 засвідчено паралельне вживання форм *т'ітка* та *т'отка*, у н. п. 188 – *т'отка* та *т^{y}͡отка* (пор. [АУМ, к. 28]). Форму слова з рефлексом [і] як єдину можливу на двох хронологічних зрізах зафіксовано лише в говірці 165.

Матеріали повторного обстеження ареалу засвідчують, що в більшості говірок у лексемі *лід* рефлексом [е] є [о]: *л'од* (165–166, 168, 170–172, 186–190). Паралельно до цієї форми можуть вживатися інші – *л'уд* (166, 170, 172), *л'ід* (171), *л^{y}͡од* (187). У говірці 165, крім варіанта *л'од*, засвідчено форму із транспозицією – *л'і^{и}д*. В інших н. пп. зафіксовано безальтернативне вживання: *л'ід* (167, 169), *л'уд* (175) (пор. [АУМ, к. 29]).

Під час повторного обстеження ареалу виявлено збільшення говірок, у яких у назві *жінка* паралельно функціонують два і більше рефлекси давнього [е] – з 4 н. пп. у середині XX ст. до 13 н. пп. на початку XXI ст.: *ж'інка* (165–167, 169–172, 175, 187–189), *жинка*

(165–167, 169–172, 186, 188–190), ˈ*жонка* (186–188, 190), ˈ*жунка* (166, 170, 172, 175) (пор. [АУМ, к. 30]). Лише в говірці 168 на двох хронологічних зрізах зафіксовано варіант ˈ*ж'інка.*

Як засвідчують матеріали АУМ, в проаналізованих говірках порівняно з говірками суміжного південно-східного наріччя в середині XX ст. нечасто вживався голосний [і] як рефлекс давнього [о] (наприклад, у ненаголошеному закритому складі повноголосих структур *поˈр'іг*, *воˈр'іт* (165) [АУМ, к. 60], у слові *окˈр'ін* (187) [АУМ, к. 61], у лексемі ˈ*рад'іс'т'* (175) [АУМ, к. 64]). Під час повторного обстеження виявлено, що кількість *і*-рефлексів у говірках збільшилася в напрямку із півдня на північ, що свідчить про вплив середньонаддніпрянського діалекту: *в'із*, *р'іг* (165, 167–169, 171) (пор. [АУМ, к. 57]); *т'ік* (165, 167, 169) (пор. [АУМ, к. 58]); *осˈл'ін* (169, 171, 175) (пор. [АУМ, к. 59]); *поˈр'іг*, *воˈр'іт* (167–169, 170, 175) (пор. [АУМ, к. 60]); *окˈр'ін* (167–169, 171) (пор. [АУМ, к. 61]); ˈ*рад'іс'т'* (169–170) (пор. [АУМ, к. 64]), причому рефлекси, засвідчені в 50–60-х рр. минулого століття, здебільшого продовжують вживатися паралельно до [і].

В ареалі активно почала вживатися словоформа *в'ін* (166–169, 171, 186, 189), яку в середині XX ст. було засвідчено лише в говірці 168 [АУМ, к. 62]. Щоправда, нерідко фіксуємо й інші фонетичні варіанти слова: *вин* (165, 167–169, 171–172, 175), *вун* (166, 170, 175, 186, 188–189), *вон* (175, 186–189), *в͡ун* (165). У н. п. 190 трапляється гетерогенна форма *он*. Отже, лише у чотирьох аналізованих говірках у займеннику *він* не засвідчено рефлексу [і] давнього [о] (172, 187–188, 190).

З іншого боку, під впливом суміжних північних і східних говірок та зовнішнього впливу збільшилася кількість *о*-рефлексів голосного [о]: *воз*, *рог* (166, 168–170, 172, 175, 189) (пор. [АУМ, к. 57]); *ток* (166, 168–172, 175, 189) (пор. [АУМ, к. 58]); *осˈлон* (166, 167–168, 170, 172, 175, 189) (пор. [АУМ, к. 59]); *по(а)ˈрог*, *во(а)ˈрот* (166–167, 169, 172) (пор. [АУМ, к. 60]); *окˈрот* (165–166, 168, 170) (пор. [АУМ, к. 61]).

Співвідносно до давнього звука [о] в закритому складі в говірках 172, 186, 188, як показують матеріали АУМ, у середині XX ст. вживався дифтонг [у͡о]. Під час повторного обстеження не вдалось засвідчити такої реалізації голосного у формі *в͡уон* (188) (пор. [АУМ, к. 62]), та ненаголошеному закритому складі повноголосих структур (172) (пор. [АУМ, к. 60]). Натомість фіксуємо на місці дифтонга паралельне вживання монофтонгів [о] та [у]: *вон* і *вун* (188), *паˈруг* і *паˈрог*, *ваˈрут* і *ваˈрот* (172). У говірці 188 засвідчено лише словоформу з монофтонгом [о] – *усˈлон* (188) (пор. [АУМ, к. 59]).

Спостереження за мовленням інформантів у говірці 172 дозволило виявити лише один випадок вживання дифтонга [у͡о] – *кˈ͡уон'*.

Під час повторного обстеження ареалу вдалося зафіксувати дифтонги на місці давнього [о] і в інших говірках: *дв͡уор* (187, 190). Дифтонг [у͡и] засвідчено в мовлені окремих інформантів старшого

покоління в говірці 165 у таких позиціях: у наголошеному закритому складі, у словах *тік*, у наголошеному закритому складі повноголосих структур *він*. Діалектоносій усвідомлює таку особливість свого мовлення: *у нас ˈп^{у}иĭде / оˈце ˈмене ˈмама буˈла // ˈмама / п'ïˈши / даˈваĭ наˈп'ішем твоˈйому ˈд'ад'ку п'іс'ˈмо // а у моˈйеĭ ˈматери брат / вин ... дак / п'ïˈши // йа каˈжу / мам / таˈкойі ˈбукви неˈма // це ж ˈпу^{и}ĭде / мам / таˈкоï ˈбукви / каˈжу / неˈма / це таˈк'і разгоˈвори* (сміється) // *к^{у}ит / от ˈк^{у}ит / к^{у}ит / ну //.*

Фонема /и/. Фонема /и/ у більшості говірок реалізується у звукові [и]. Під час повторного обстеження ареалу в говірці 190 зафіксовано паралельне вживання контуантів [и] та [і] давнього [і] у позиції після губних і [р], після шиплячого [ч]: *три* і *тр'і*, *гриб* і *гр'іб*, ˈ*милиĭ* та ˈ*м'іли*ĭ, *бит'* і *б'іт'*; ˈ*ч'істиĭ*, *пр'ïˈч'іна* (пор. [АУМ, к. 18–20]). Випадки паралельного вживання [и] та [и^{і}] після губних засвідчено в інших суміжних говірках: *ми^{і}*, *шалудˈливи^{і}ĭ* (172), ˈ*ви^{і}жили*, ˈ*би^{і}стро*, *гриˈби^{і}* (186), ˈ*ми^{і}ли*, *гви^{і}нт* (187). Оскільки західніше ця тенденція відсутня або представлена поодинокими випадками – *гриб* та *гри^{і}*б (165), ˈ*вилки* та ˈ*ви^{і}лки* (166), можна стверджувати про вплив на її розвиток південноросійських говірок.

Підтвердженням цього є й те, що в частині говірок Глухівського району, суміжних з південноросійськими, зберігається староукраїнський [і] в закінченні дієсл. мин. ч. мн.: *расˈл'і*, *хаˈд'іл'і*, *каˈзал'і* (187-а, 190, 190-а).

На місці давніх сполук [гы], [кы], [хы] в середині XX ст. в більшості проаналізованих говірок виступали сполуки [ги], [ки], [хи]. Звукосполуки [г'і], [к'і], [х'і] АУМ фіксував у закінченнях прикметників чоловічого роду називного відмінку однини в говірках 168, 175; в закінченнях іменників називного відмінка множини в говірках 168, 171, 175; у корені слова – лише в говірці 168 [АУМ, к. 21].

Під час повторного обстеження ареалу з'ясовано, що в більшості говірок у коренях слів продовжують вживатися сполуки [ги], [ки], [хи] – 165–167, 168–172, 175, 187–188, 189, проте істотним є збільшення випадків вживання [г'і], [к'і], [х'і] – 168, 171, 188–190. Встановлено, що при вимові [ги], [ки], [хи] можливе паралельне вживання лише однієї зі сполук – [г'і] або [к'і]: ˈ*кидат'*, ˈ*хитри(ĭ)*, ˈ*гинут'* і ˈ*г'інут'* – 187; ˈ*хитри(ĭ)*, ˈ*гинут'*, ˈ*кидат'* і *к''ідат'* – 166, 169–170, 172.

Найменших змін зазнала позиція в закінченнях прикметників чоловічого роду називного відмінка однини. У трьох говірках (168, 171, 190) фіксуємо паралельне вживання [ги], [ки], [хи] та [г'і], [к'і], [х'і]. У н.п. 175 під впливом суміжних говірок відбулася зміна рефлексів [г'і], [к'і], [х'і] на [ги], [ки], [хи]. У говірці 167 спостережено паралелізм у функціонуванні лише двох сполук – [ки] та [к'і]: ˈ*доўгиĭ*, ˈ*лихиĭ*, *шиˈрокиĭ* та *шиˈрок'іĭ*. У говірці 190, крім фіналій з [ги], [ки], [хи] та

[г’і], [к’і], [х’і], зафіксовано інші, пор.: *ши'рок’ій – ши'рокий – ши'рокаї; л’і'хої*.

Істотні зміни засвідчено в закінченнях іменників називного відмінка множини. У більшості говірок фіксуємо паралельне вживання рефлексів, пор.: *воро'ги*, *воў'ки*, *пасту'хи* – 165–170, 172, 175, 186–190; *воро'г’і*, *воў'к’і*, *пасту'х’і* – 165, 167–172, 175, 186–190. Лише говірка 166 частково охопила тенденцію до паралельного вживання рефлексів: *воро'ги*, *пасту'хи*, *воў'ки* та *воў'к’і*, а говірка 171 на двох хронологічних зрізах засвідчила стійкість сполук [г’і], [к’і], [х’і].

Зауважимо, що в частині говірок сполучення [к’і] утворюється внаслідок збереження приголосного основи при словозміні: *на 'йолк’і*, *у 'п’ечк’і* (187), *на к'нижк’і* (189). Незважаючи на те, що такі форми слів не переважають, відомості про них в східнополіському діалекті подано ще в перших діалектологічних працях [5, 487]. Таку рису, як відсутність субституції *г*, *к*, *х* свистячими *з*, *ц*, *с*, засвідчено в степових, нижньонаддніпрянських та східнослобожанських говірках [1, 143–144; 2, 213; 6, 194].

На двох хронологічних зрізах у слові *глибокий* в усіх говірках засвідчено сполуку [ли] [АУМ, к. 23], щоправда в н.пп. 186–188 можливе паралельне вживання з [лу], що є свідченням гетерогенного впливу.

Фонема /е/. Характерна особливість поліських говірок – відсутність нейтралізації [е] та [и] в ненаголошених складах. В проаналізованих говірках засвідчено вживання таких рефлексів [е] перед складом із наголошеним [е]: [е] (165, 170–171), [е] та [е^{и}] (166–169), [е] та [и] (189), [е^{и}] та [и] (175), [и] (172, 186, 188), [и] та [і] (187), [и], [і], [е^{а}] (190) (пор. [АУМ, к. 40]). Просторове розміщення варіантів рефлексів [е^{и}] – [е] – [и] – [і] переважно із заходу на схід дає можливість пояснити їхню зміну впливом українських середньонаддніпрянських та південноросійських говірок. Цю тенденцію простежуємо й у відповідних рефлексах [е] у післянаголошеному відкритому та закритому складах (пор. [АУМ, к. 41, 47]).

Фонема /у/. В обстежених говірках фонема /у/ реалізується у звуці заднього ряду високого піднесення [у]. Під час повторного обстеження говірок зафіксовано ті ж форми слова *парубок*, що були в середині ХХ ст. ('*парубок*, '*паробок*, '*парабок*) (пор. [АУМ, к. 74]), але частотність вживання форми '*парубок* в ареалі зменшилася внаслідок появи паралельної форми ('*паробок*) (171) або її заступлення ('*парабо(а)к*) (172, 175, 188).

У більшості проаналізованих говірок на двох хронологічних зрізах зберігається словоформа '*йаблуко*, властива літературній мові та суміжному південно-східному наріччю (див. [АУМ, к. 84]). У говірках 168, 170, 171 паралельно до неї почала вживатися словоформа '*йаблоко*. У говірці 188 з-поміж двох виявів залишився варіант '*йаблу-*

ко. У говірці 165 форма ˈ*йаблуко* заступила ˈ*йаблоко*, проте фонема /о/ зберігається у назві дерева – ˈ*йаблон’а*.

Кореляція фонем /о/ – /а/. Розглядаючи опозицію /а/ ~ /о/ в ненаголошених складах, говірки традиційно поділяють на “акаючі” та “окаючі”. Співвідносність фонеми /о/ з фонемою /а/ в ненаголошеній позиції в усіх говірках виявляється неоднаково. Наприклад, матеріали АУМ засвідчують у говірках цього діалектного континууму три види “акання”: непослідовне “акання” в закритих післянаголошених складах за умови послідовного [а] < [о] в переднаголошених складах (ˈ*рада*^{o}*ст’*, *па*ˈ*р’адо*^{a}*к*) (171–172, 175, 186–190); у відкритих кінцевих складах, за винятком кінцевого [о] в закінченні *-ого* родовому відмінку однини прикметників (ˈ*золата*, ˈ*сала*, *ба*ˈ*гата*) (187); у передкінцевому складі закінчення *-ого* (*ви*ˈ*сокаго*) (187–188). Решта говірок не зазнають субституції /о/ фонемою /а/ в ненаголошеній позиції, що притаманне говіркам південно-східного наріччя української мови [АУМ, к. 64, 71].

Для обстежуваних говірок характерним є збереження давнього [о] в ненаголошеному закритому складі іменника *радість*. Під час повторного обстеження ареалу засвідчено посилення “акання”. Наприклад, у говірках 175, 190 форма ˈ*радаст’* заступила інші, а в н. пп. 166, 168 почала вживатися паралельно до ˈ*радос’т’*. Процес зміни [а] на [о] засвідчено лише в говірці 171. Під впливом середньонаддніпрянського діалекту в говірках 169–170 паралельно до форми ˈ*радост’* почав вживатися властивий літературній мові варіант ˈ*рад’іст’*.

У значній частині проаналізованих говірок зафіксовано перехід [о] на [а] перед складом з наголошеним [а] – *ган*ˈ*чар* (165–166, 172, 175, 186, 190) (пор. [АУМ, к. 72]). Зворотній процес відбувається нечасто (167).

У говірці 190 зафіксовано нейтралізацію опозиції /а/ ~ /о/ у кінцевому та передкінцевому складі закінчення *-ого* родового відмінка однини прикметників чоловічого роду: ˈ*добрава*, ˈ*добрага*; у відкритих кінцевих складах іменників називного відмінка однини чоловічого роду: ˈ*бат’ка*, ˈ*д’ад’ка*; паралельно вживаються [о] та [а] в післянаголошеному складі орудного відмінка однини іменників давніх *-ā*-основ: ˈ*косткойу та* ˈ*косткайу*, ˈ*ручкойу та* ˈ*ручкайу*, *ла*ˈ*дошкайу*, що, вірогідно, зумовлене впливом суміжних південноросійських говірок, для яких “акання” є типовим [ДАРЯ, к. 1, 2]. Крім того, у крайніх східних говірках поширене “якання”: *м’а*ˈ*т’ет’*, *д’а*ˈ*шовиў*, *пр’ів’е*^{a}ˈ*л’і*, *н’е*^{a}ˈ*сут’* (187-а), *в’ар*ˈ*нулас’а*, *п’ак*ˈ*л’і* (190-а).

У проаналізованих говірках помітними були й залишаються на місці фонеми /а/ (< е, ę) фонологічні нейтралізації опозицій /а/ : /о/ : /е/ : /і/: *йаў*ˈ*доха* (167, 171), *йоў*ˈ*доха* (167), *йеў*ˈ*доха* (166, 168–169, 171, 186–187, 190*)*, *йіў*ˈ*доха* (172, 175, 186–189) (пор. [АУМ, к. 46]); /а/ – /е/ – /и/ – /і/: *ко(а)*ˈ*лод’аз’(ц)* (165–167, 169, 172), *ко(а)*ˈ*лод’ез’(ц)* (165,

167–169, 171–172, 175, 186, 188–189), *ко(а)ˈлодиц* (186), *ко(а)ˈлодˈіз'(ц)* (166, 172, 187, 189–190) (пор. [АУМ, к. 48]); *ˈм'іс'ац'* (166–169, 171, 186), *ˈм'ісец'* (165–166, 168–169, 171–172, 188), *ˈм'ісиц* (166, 171–172, 186–188), *ˈм'іс'іц* (167, 175, 190) (пор. [АУМ, к. 49]); *ˈр'аˈби(ĭ)* (165–169, 171, 186–188, 190), *ˈр'еˈби(ĭ)* (166), *риˈби(ĭ)* (189), *р'іˈби(ĭ)* (172, 175, 189) (пор. [АУМ, к. 51]); *запр'аˈж(г)у* (167–169, 171, 189–190), *запреˈж(г)у* (165–166, 187, 171), *заприˈжу* (166, 188), *запр'іˈжу* (172, 175, 189) (пор. [АУМ, к. 52]); /а/ : /е/ : /и/: *дваˈнадц(')ат'* (165–167, 169, 186), *дваˈнадц'ет'* (167, 169, 171, 175, 190), *дваˈнадцит'* (165–168, 171–172, 175, 186–190) (пор. [АУМ, к. 50]). Різна реалізація голосних дозволяє простежити не лише напрями мовних змін, а й указує на їх генетичну основу. Зокрема, на фоні поліської фонеми /е/ розвиток /а/ засвідчує вплив середньонаддніпрянського діалекту, а функціонування /и/ та /і/ – південноросійських говірок, для яких характерне "іканя" [ДАРЯ, к. 21–22].

Отже, межуючи з середньонаддніпрянським діалектом української мови та південноросійськими говірками, іншими говірками східнополіського діалекту, говірки Глухівського та Кролевецького р-нів Сумської обл. постійно зазнають інтенсивних змін, що нерідко виявляється у збільшенні кількості фонетичних варіантів лексем. При цьому в південній частині ареалу часто фіксуємо фонетичні варіанти, притаманні південному наріччю, зі сходу говірки мають риси, характерні південноросійським, що вказує на напрями мовних змін. Нерідко риси, зафіксовані в кінці XIX – середині XX ст., продовжують зберігатися в ареалі на початку XXI ст.

Повторне вивчення діалекту важливе тим, що, крім статики і динаміки говірок, можна виявити раніше не зафіксовані архаїчні риси.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в докладному вивченні статичних і динамічних процесів всього східнополіського ареалу.

1. *Глуховцева К.Д.* Динаміка українських східнослобожанських говірок. Луганськ. 2005.

2. *Делюсто М.С.* Із спостережень над іменниковими словоформами у наддунайській степовій говірці // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць. К. 2007. Вип. 3, кн. 2.

3. *Іщенко О.* Дифтонги в північноукраїнських діалектах (за даними інтонографування) // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. 2010. № 22 (II).

4. *Куриленко В.М.* Полісся: діалектна ареалогія та стратиграфія: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Глухів. 2004.

5. *Михальчук К.П.* Нарѣчія, поднарѣчія и говоры Южной Россіи въ связи съ нарѣчіями Галичины // Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край. Материалы и исследования. СПб. 1872. Т. 7.

6. *Мукан А.М.* Варіативність форм у деяких новостворених говорах української мови // Українська діалектна морфологія. К. 1969.

7. *Соболевский А.И.* Очеркъ русской діалектологіи. III. Малорусское нарѣчіе // Живая старина. 1892. Вып. IV (годъ второй).

8. *Шафонский А.* Черниговскаго намѣстничества топографическое описание. К. 1851.

АУМ *Атлас* української мови: в 3 т. Т. І. К. 1984.

ДАРЯ *Диалектологический* атлас русского языка. Центр Европейской части СССР. Вып. I: Фонетика / Под ред. Р.И. Аванесова и С.В. Бромлей. М. 1986.

Список населених пунктів[2]

187-а – с. Комарівка, Глухівський р-н; 190-а – смт Шалигіне, Глухівський р-н.

Vocalism Dynamics in Eastern Polissian Dialects (Some Observations)

The dialectal features of Hlukhiv and Krolevets districts differed from other dialects of Eastern Polissian dialect are determined in the paper. The study shows that adjacent dialects of the Ukrainian and Russian languages constantly affect the researched dialect. Different vowel realizations allow author to trace both the direction of language change and their genetic basis. The repeated study of areal reveals previously unrecorded archaic elements. Observations on the informants' speech records and analysis of continuous texts enable to specify information about used vowel phonemes and their realization in the analyzed dialects. Often peculiarities recorded during the late XIX – middle XX centuries still exist in this areal at the beginning of the XXI century.

Key words: Eastern Polissian dialects, vocalism, vowels, diphthongs.

[2] Подано лише ті н. пп., які не ввійшли до мережі АУМ; для решти говірок збережено нумерацію АУМ.